

Hugolin Langkammer

Credo pierwotnych Kościołów : najstarsze chrystologiczne wyznanie wiary

---

Collectanea Theologica 46/3, 43-49

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O. HUGOLIN LANGKAMMER OFM, LUBLIN

CREDO PIERWOTNYCH KOŚCIOŁÓW

Najstarsze chrystologiczne wyznanie wiary

Używane w liturgii wyznanie wiary — *Credo* — posiada swoją historię, której tu nie będziemy przedstawiać. Chodzi nam tylko o ukazanie najstarszych wyznań wiary pierwotnych gmin chrześcijańskich. W zagranicznej literaturze biblijnej poświęca się temu problemowi wiele uwagi. Wobec braku publikacji na ten temat w języku polskim, trzeba przynajmniej skrótowo przedstawić zagadnienie najstarszych wyznań wiary zanotowanych w pismach Nowego Testamentu.

1. Zagadnienie ogólne

Pragnąc mówić o najstarszych wyznaniach wiary zanotowanych w NT, trzeba uprzedzić, że chodzi nam tylko o popaschalne wyznania skoncentrowane wokół osoby Jezusa Chrystusa. Są one — wraz z żywotności myśli o Chrystusie zmartwychwstałym, myśli, które odzwierciedlają ówczesną aktualność wyznań i ich potrzebę. Stąd też wyznania ilustrują tylko pewne elementy chrystologii związanych z przeżyciem Chrystusa w danej gminie w jej najstarszym stadium. Dochodzi do tego aspekt formalny. Wyznania ujęte są w pewne formy literackie. Wszystkie wyznania tego typu cechuje krótkość. Na pierwszy plan wysuwają się „formuły wiary” skupiające się wokół najbardziej elementarnych prawd chrystologicznych. Posługiwano się nimi w życiu liturgicznym (1 Kor 15, 3nn; Rz 1, 3n). Obok nich istnieją „aklamacje”. Podczas gdy formuły wyznania zwracają bardziej uwagę na treść, aklamacje uwypuklają akt samego wyznania (1 Kor 8, 6; Rz 10, 9). Nadto aklamacja związana jest z odpowiednim tytułem chrystologicznym (zazwyczaj Mesjasz, Syn Boży, Pan), którego treść z racji na krótkość wyznania nie zostaje rozwinięta, jakkolwiek jest znana. Inną formę wyznania pre-

zentuje „doksologia”, w stosunku do aklamacji bardziej rozwinięta. W niej przeważa element treściowy dotyczący zbawczej działalności Boga względem Chrystusa. Ten element raczej nie jest formalnie wypowiedziany w formułach wyznania i aklamacjach, niemniej należy go suponować. Dlatego też wielu egzegetów uważa, że nawet najkrótsze wyznania pierwotnie wprowadzał narracyjny element treściowy opiewający czyny Boga nad Chrystusem. Wyznania są przecież bezpośrednim nawiązaniem do kerygmatu apostołskiego i jego echem. Kerygmat zaś — zwłaszcza w pierwszym stadium — w formie narracyjnej uwydatniał ingerencję Boga w życie i śmierci Jezusa, powołującą Go do nowego życia przez zmarwychwstanie (por. Dz 2, 23.24; 3, 12—26; 4, 8—12; 5, 29—32; 10, 34—43; 13, 16—41).

Nie jesteśmy w stanie odtworzyć z całą dokładnością bogatej tematyki chrystologicznej wyznań i ich form, tym bardziej, że zarówno wątki treściowe, jak i elementy formalne przeplatały się wzajemnie. Ograniczenie się do dwóch zasadniczych formuł wiary i aklamacji ma więc swoje uzasadnienie w materiałach przekazanych nam przez NT¹.

2. Formuły wiary

W wypadkach formuł wiary trzeba przeprowadzić podział na dwie grupy. Jedna akcentuje przede wszystkim treść kerygmatu w niej zawartego jako prawdę wiary (np. 1 Kor 15, 3—5). Z racji na kerygmat zawarty w tej formule nazywamy ją kerygmatyczną formułą wiary. Drugą grupę cechuje sam fakt wyznania. Wyznanie w języku greckim nazywa się „homologią”. Stąd tą drugą można by nazwać wprost homologią. Homologia znana była w ST i w czasach Jezusa. Homologia judaizmu była oparta na modlitwie tzw. Szema, na którą składały się trzy fragmenty ST (Pwt 6, 4—9; 11, 13—21; Lb 15, 37—41). Modlitwa ta stanowiła istotę wyznania judaizmu w jedyne Boga i Jego przykazania.

Ponieważ wiele gmin chrześcijańskich znalazło się w podobnej sytuacji jak społeczność żydowska, czyli w środowisku pogańskim, wyznającym wielu bogów, chrześcijanie wyznawali jednego Boga (por. Rz 3, 30; Gal 3, 20; Jak 2, 19), ale także jednego Pana Jezusa Chrystusa.

Przykładem przyjęcia przez pierwotny Kościół zasadniczego wyznania żydowskiego w jednego Boga, z równoczesnym dodaniem do

¹ Do całości zagadnienia zob. głównie: H. Zimmermann, *Neutestamentliche Methodenlehre*, Leipzig 1967, 160—176. J. Ernst, *Anfänge der Christologie*, Stuttgart 1972, 56—61; K. Wengst, *Christologische Formeln und Lieder des Urchristentums*, Gütersloh 1972, 55—144.

niego odpowiedniego elementu chrystologicznego, jest dwuczłonowa formuła wiary zawarta w 1 Kor 8, 6 (por. także Ef 4, 5,6; 1 Tm 2, 5):

„Jeden Bóg Ojciec
Jeden Pan Jezus Chrystus”.

Wyznanie chrystologiczne zawiera się w drugim stychu i dotyczy Pana Jezusa Chrystusa ².

Jak przedstawia się kerygmatyczna formuła wiary? Klasyczny przykład tego rodzaju wyznania stanowi już wzmiankowany tekst 1 Kor 15, 3—5. W naukowej egzeziezie poświęcono temu fragmentowi wiele uwagi ³. Osiągnięto tu zwłaszcza dwa wyniki. Pierwszy dotyczy strony językowej: najstarsza część formuły była zredagowana w języku aramejskim i pochodzi z tradycji zakotwiczonej w gminie palestyńskiej. Drugi wynik opierający się na poprzednim, dotyczy rekonstrukcji najstarszej części wyznania:

„Chrystus umarł za nasze grzechy zgodnie z Pismem i został pogrzebany.

Został wskrzeszony z umarłych trzeciego dnia zgodnie z Pismem i ukazał się Kefasowi, a potem Dwunastu”.

Opinia ogólna egzegetów skłania się w. 6a—8 uważać za dodatek do pierwotnego wyznania:

„później zjawił się więcej niż pięciuset braciom równocześnie, większość z nich żyje dotąd, niektórzy z nich pomarli. Potem ukazał się Jakubowi, jeszcze później wszystkim apostołom”.

Nie znaczy to wcale, że część druga opiera się także na tradycji. Np. chrystofania wobec Jakuba jest przez wielu protestanckich egzegetów uważana za autentyczną.

O starożytności pierwszej części świadczy także konstrukcja tego dwuczłonowego zdania, na które składają się cztery stychy. Gdybyśmy wykreślili zwrot „zgodnie z Pismem” w obu członach, mamy do czynienia z klasycznym chiazmem według wzoru:

a¹ — b¹
b² — a²

a¹ mówi o śmierci jako o wydarzeniu historycznym;

a² pretenduje do tego, by chrystofanie uznać także za prawdziwe wydarzenie;

b¹ mówi o pogrzebaniu;

b² stwierdzając wskrzeszenie z umarłych suponuje pogrzebanie.

² Zob. mój artykuł na temat. *Jednostki literackie i teologiczne w 1 Kor 8, 6*, *Roczniki teologiczno-kanoniczne* 15(1968) z. 1, 97—109.

³ Zob. głównie Ph. Seidensticker, *Das antiochenische Glaubensbekenntnis 1 Kor 15, 3—7 im Lichte seiner Traditionsgeschichte*, *Theologie und Glaube* 57(1967)286—323; J. Kremer, *Das älteste Zeugnis von der Auferstehung Christi*, Stuttgart 1970.

W takim jednak wypadku zwrot „według Pisma” byłby dodatkiem, jakkolwiek bardzo wczesnym. Skoro prastary centralny opis męki Pańskiej, tj. fragment śmierci znajdujący się w Mk nie używa zwrotu „według Pisma”, zwrot ten mógł być dodany nieco później do formuły kerygmatycznej 1 Kor 15, 3—5.

Starożytność przekazu potwierdza nadto sam Paweł w w. 3a: „Przekazałem wam na początku co przejąłem”. Widocznie już Paweł do samego wyznania niewiele dodał. O starożytności przekazu świadczy także sformułowanie: „za nasze grzechy” jakkolwiek jeszcze starsza formuła ekspiacyjna nie mówi o grzechach, lecz używa zwrotu: „za was, za nas, za wielu”, nawiązujących do autentycznych słów Jezusa (np. w czasie Ostatniej Wieczerzy ⁴).

W wyznaniu 1 Kor 15, 3—5 kładzie się nacisk na 1. śmierć, 2. pogrzeb, 3. zmartwychwstanie, 4. chrystofanie po zmartwychwstaniu, czyli na elementy historyczne. One też stanowią rdzeń pańczerowy wszelkich opisów męki Jezusa. Trzeba jednak dodać, że chodzi o pierwsze zwarte opisy historii męki Pańskiej ⁵.

To co przedstawia tekst 1 Kor 15, 3—5 w jego najstarszym ujęciu jest również kerygmatem, który jednak opiera się o ścisłe fakty.

Fragment 1 Kor 15, 3—5 nie przedstawia najstarszego etapu wyznań. Cały szereg tekstów zawierających bardzo wczesne sformułowania, opuszcza wprost motyw śmierci, a wspomina tylko o wskrzeszeniu Jezusa z umarłych przez Boga (Rz 10, 9; 4, 24; 8, 11; 1 Kor 6, 14; 2 Kor 4, 14; Gal 1, 1; Ef 1, 20; Kol 2, 12; 1 Tes 1, 10; 2 Tm 2, 8; 1 P 1, 21; Dz 13, 30.37). Nie podlega jednak dyskusji, że wyznania o tematyce wyłącznie paschalnej suponują śmierć Jezusa.

W końcowych wnioskach wypada stwierdzić, że formuły wiary powstały na terenie palestyńskim. Jednakże homologia „Jeden Pan” w 1 Kor 8, 6 każe nam się przenieść na teren pogański. Tam też aktualne było wyznanie w „Jednego Boga”, mające zastosowanie wśród Żydów w diasporze, którym trzeba było przypominać także prawdę o jedynym Bogu, względnie głosić ją poganom, których żydowscy misjonarze pragnęli zyskać dla judaizmu.

3. Aklamacje

Termin aklamacja przyjęty w nomenklaturze biblijnej oznacza dosłownie to, co wyraża łaciński źródłosłów naszego z łaciny przyjętego rzeczownika. Czasownik *acclamare* znaczy tyle, co ogłaszać coś publicznie i przychyłać się do tego ogłoszenia. Język łaciński

⁴ Dokładne zestawienie tzw. formuł ekspiacyjnych łącznie z objaśnieniem podałem w artykule wyżej wspomnianym (s. 105 n).

⁵ W sprawie genezy ewangelicznych opisów męki Jezusa zob. moją monografię: *Wprowadzenie i komentarz do ewangelicznych opisów Męki Pańskiej*, Lublin 1975, zwł. s. 5—20.

posiada jeszcze silniejszy czasownik w tym względzie, mianowicie *proclamare* — ogłosić lub obwieścić, że przedmiot proklamacji jest godny uwagi, szacunku itp. Określenie proklamacją uwzględnia więc bardziej moment samego przyjęcia treści. Skoro jednak dla aklamacji istotny jest moment wyznania, to potwierdzenie tego wyznania mieszczące się w pojęciu proklamacji jest zbyt czyste. Ten, który wyznaje, wierzy i wydaje świadectwo o swojej wierze, która już nie potrzebuje specjalnej proklamacji.

Aklamacja z racji na jej niezwykle krótkie literackie ujęcie, siłą rzeczy musi się wiązać z jakimś tytułem chrystologicznym⁶. Aklamację znajdujemy np. w hymnie chrystologicznym Flp 2, 6—11 — „Pan Jezus Chrystus” (2, 11), wywodzącą się z starszego sformułowania „Panem jest Jezus”, pochodzącego z tego etapu aklamacji, kiedy jeszcze Jezus było imieniem, a Chrystus tytułem chrystologicznym. Z chwilą zapoznania się gmin wywodzących się z pogaństwa z treścią tytułu Mesjasz (Chrystus), określenie to staje się imieniem. Obejmuje ono cały okres ziemskiej działalności Jezusa, gdyż Jezus już za życia ujawnił się jako Mesjasz. Z drugiej strony odzwierciedla etap wczesnych rozważań popaschalnych o tym, że Jezus był prawdziwym Mesjaszem. Innymi słowy tytuł Mesjasz, obejmuje ziemskiego Jezusa po wielkanocy, stanowi najbardziej adekwatne określenie Jezusa zmartwychwstałego. Określenie Mesjasz-Chrystus jest najbardziej związane z ziemskim Jezusem i dlatego mogło stać się wprost imieniem popaschalnym historycznego Jezusa. W ten sposób także samo imię podkreśla jednoznacznie myśl, iż Chrystus, który zmartwychwstał i został wywyższony to jest Jezus ziemski.

Skoro więc wśród chrześcijan, pochodzących z pogan, bardzo wczesnie zadomowił się tytuł Chrystus jako pełne imię Jezusa po Wielkanocy, należy to przypisać w pierwszym rzędzie kerygmatowi apostołskiemu, który także wobec pogan nie mógł zrezygnować z starotestamentalnych prerogatyw Mesjasza i przypisywania ich ziemskiemu Jezusowi.

Jeśli chodzi o aklamację „Kyrios Jezus Chrystus” zawartą w hymnie Flp 2, 6—11, pieśń wyraźnie mówi w w. 11: „aby wszelki język wyznał” (*exhomologeo*). Sam hymn sugeruje, że aklamacja jest równocześnie wyznaniem — homologią. Wziąwszy pod uwagę, że aklamacja „Panem jest Jezus Chrystus” jest szczytowym punktem hymnu, nasuwa się dalsza myśl. Żywotność aklamacji, tego jędrnego wyznania stanowiącego zaledwie jedno zdanie, była krótka, gdyż siłą rzeczy domagała się interpretacji i rozwinięcia. Jako dalszy dowód

⁶ Zwłaszcza dwie monografie o tytułach chrystologicznych zasługują na uwagę: F. H a h n, *Christologische Hoheitstitel. Ihre Geschichte im frühen Christentum*, Göttingen² 1964; J. K r a m e r, *Christos, Kyrios, Gethessohn*, Zürich 1963.

na to służyć może Rz 10, 9: „A to jest słowo wiary, które głosimy: Jeżeli ustami swoimi wyznasz, że Jezus jest Panem i w sercu swoim uwierzysz, że Bóg wskrzesił go z martwych — będziesz zbawiony”. W tym tekście również aklamacja „Jezus jest Panem” stanowi wyznanie. Z nim jednak łączy się głęboka wiara. Tę wiarę głoszą apostołowie i ona jest warunkiem zbawienia. Przedmiotem tej wiary jest wyznanie „Jezus jest Panem”, a jego zasadniczą treścią, której nie trzeba głośno wypowiadać i wyznawać, jest zmartwychwstanie Jezusa. Aklamacja „Jezus jest Panem” zasadza się więc na wierze w jego zmartwychwstanie. „Jezus jest Panem”, znaczy, że Pan to zmartwychwstały Jezus, którego gmina uznaje za swojego władcę i z nim jest związana i złączona, jego proklamuje w życiu liturgicznym.

W środowisku pogańskim zaistniała potrzeba zaakcentowania prawdy, że Jezus jest jedynym Panem. O tym świadczy np. aklamacja „Jeden Pan Jezus Chrystus” w 1 Kor 8, 6, w obecnym tekście przedstawiona łącznie z jej rozwinięciem.

Nie wszystkie aklamacje skupiają się wokoło tytułu Pan. Ponieważ aklamacja związana jest z konkretną potrzebą życia religijnego i liturgicznego najstarszych gmin, wiąże się z różnymi tytułami.

Oto przegląd tych tytułów łącznie z tekstami, w których się znajdują: *Chrystus - Mesjasz* (Mk 14, 61; Mt 16, 16, 20; 26, 63; Łk 4, 41; 22, 67; Dz 9, 22; 18, 5; 17, 3; J 7, 26, 41; 10, 24; 11, 27; 20, 31). *Syn Boży* (Mk 1, 11 por. 8, 7; Mt 16, 16; Łk 4, 41; Dz 8, 37; 9, 20; J 1, 34, 49; 10, 36; 11, 27 i in.). *Syn Dawida* (Mt 12, 23; Dz. 8, 37; 8, 20 i in.). *Syn Dawida* (Mt 12, 23; Dz 8, 37; 8, 20 i in.).

Dalsze tytuły znajdują się również w aklamacjach. Ich forma jednak jest odmienna. Posłużmy się przykładem J 4, 42. Chodzi o tytuł „Zbawiciel świata”: „Wierzmy już nie dzięki twemu opowiadaniu, na własne uszy bowiem usłyszeliśmy i jesteśmy przekonani, że on rzeczywiście jest zbawicielem świata”. Łatwo zauważyć, że w tej aklamacji, wplecionej w obecny tekst, tytuł staje się orzeczeniem. Dlatego mówi się o „aklamacjach orzeczeniowych”. Dla tytułu „zbawiciel świata” nie znajdujemy w NT innych tekstów o charakterze aklamacyjnym. W tym tekście uwypuklony również został aspekt wyznania: „jesteśmy przekonani”. Jest to już późniejszy okres stosowania aklamacji, gdyż wyprzedza je interpretacja. Trudno orzec czy ten tytuł i następne, stanowiły kiedykolwiek punkt wyjścia dla aklamacji. Operując się o wzór typowej aklamacji „Panem jest Jezus” analogia uwzględniająca tytuł „Zbawiciel świata” musiałaby się przedstawiać w ten sposób: „Jezus Zbawiciel świata” lub „Zbawiciel świata Jezus”.

Tego typu aklamacji nie zna jednak NT, co jest zrozumiałe. Aklamacja jest pierwszym wyznaniem pierwotnych zgromadzeń liturgicznych. Tam jednak obierano te tytuły chrystologiczne, które wyrażały zasadnicze prawdy wiary, że Jezus zmartwychwstały żyje,

jest obecny i działa w Kościele. A przecież tytuł „Zbawiciel świata” stanowi już dalszą refleksję chrystologiczną, powstałą w gminach znajdujących już rozwinięty kerygmat o zmartwychwstaniu, kerygmat głoszący zarówno jedyne pośrednictwo Chrystusa w odkupieniu jak i zasięg kosmiczny tej działalności zbawczej.

Aklamacje skupiające się wokoło dalszych tytułów, utrzymane w stylu orzeczeniowym, pochodzą więc z późniejszego okresu. Sam fakt, że mamy do czynienia z akklamacją z wyjaśnieniem, świadczy o jej późniejszym zastosowaniu.

Dalsze tytuły wiążące się z akklamacją o typie orzeczeniowym są następujące: Syn Człowieczy (J 3, 13; 5, 27; 9, 35—37); Prorok (J 6, 14; 7, 40); Święty Boga (J 6, 69); Król Żydów (J 18, 33).

Łatwo zauważyć, że wszystkie akklamacje o typie orzeczeniowym znajdują się w ewangelii Jana. Znaczy to, że czwarta ewangelia, mimo swej późnej redakcji (koniec pierwszego wieku po Chr.), opiera się na starych tradycjach, sięgających do źródeł wyznań i akklamacji chrystologicznych.

W zakończeniu warto zwrócić uwagę na istotną sprawę dla najstarszych wyznań wiary: skupiają się one wkoło śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. W ten sposób wiążą one ziemskiego Jezusa z Chrystusem zmartwychwstałym. W dobie współczesnych dociekań naukowych na temat chrystologii NT to stwierdzenie odgrywa zasadniczą rolę. Najstarsze wyznania wiary, które czerpały swoje wiadomości chrystologiczne z kerygmatu apostołskiego utożsamiają Jezusa ziemskiego z Chrystusem zmartwychwstałym.

DAS CREDO DER URKIRCHE

Die ältesten christologischen Glaubensaussagen

Der Verfasser untersucht das christologische Bekenntnis der Urkirche, das verschiedene literarische Formen geschaffen hat. Sie drücken bestimmte Lebensäußerungen und Bedürfnisse der frühchristlichen Gemeinde aus. Neben den kurzen Glaubensformeln, welche den christologischen Kerngehalt bekannt gaben (1 Kor 15, 3ff; Röm 1, 3f), gab es die Akklamation, in welcher das Bekennen als solches zum Ausdruck gebracht wurde (1 Kor 8, 6; Röm 10, 9). Ein Hoheitstitel, dessen Anspruch eindeutig ist, wird dabei mitausgerufen. Die Doxologie ist stark liturgisch geprägt. Gottes Heilstaten in Jesus Christus werden feierlich ausgesprochen (2 Kor 1, 3; Eph 1, 3; 1 Petr 1, 3). Die Glaubensformel und die Akklamation setzen diesen Bericht voraus. Die kerygmatische Mitte aller christologischen Glaubensaussagen ist das österliche Bekenntnis. Insofern ist die Identität zwischen dem irdischen Jesus und dem Auferstandenen auch in den ältesten christologischen Bekenntnissen sichergestellt.